

ÉGTÁJ

MATJIEVICS LAJOS

EGY VAJDASÁGBA KERÜLT BOTTYÁN-LEVÉL

Néhány évvel ezelőtt Kishegyes nyelvének tanulmányozásához gyűjtöttem az anyagot, miközben a környékbeli tanyákra, szállásokra is ellátogattam. Segítőtársaim, készséges adatközlőim nemcsak szóbeli anyagot és adatokat szolgáltatottak, hanem sokan régi írásokat is előkerestek a láda-fiából, a padlásról vagy a szekrényből mondván, hogy a kutató ezeknek is hasznát veheti. Régi családi okiratok, fakult keresztlevelek, olvashatatlán téglagyári számlák nézegetése közben így akadtam Bottyán János levelére.

Vak Bottyán személye, történelmi jelentősége — »II. Rákóczi Ferenc fejedelem nagy szabadságháborújának nem volt a maga idejében népszerűbb katonai s hadvezéri alakja, mint a híres vitéz Bottyán János, vagy mint őt még a régi török harcokban elvesztett félszeméről országszerte nevezték: Vak Bottyán« — nem ismeretlen számomra, gondoltam, érdemes lesz nagytító alá venni ezt a levelet, még ha másolat is.

Mivel az Archivum Rákócziánium egyetlen példányával sem rendelkezik az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékének könyvtára, azonnal nem ellenőrizhettem, hogy másolatról vagy eredeti levélről van-e szó, azonban könyvtárosunk, Csákyiné Sörös Piroska közbenjárására sikerült az Országos Széchényi Könyvtárból az Archivum Rákócziánium (II. Rákóczi Ferenc levéltára) IX. kötetét, azaz *Bottyán János vezénylő tábornok levelezései s róla szóló más emlékezetre méltó iratok 1685—1716.* című könyvét megkapni (közli Thaly Kálmán, Budapest, 1883.). Az e kötet 516—517. oldalán közzétett 374. számú levél szövege azonos a találttal. A papír minősége, a pecsét finom domborúsága azt sejtette velem, hogy az eredeti példány került hozzám. Elképzelésemet támogatta az az adat is, amelyet a kötetben szereplő levél után megjegyzésként találtam. Itt ugyanis a szerző az eredeti levél összehajtásának a módját említi. Viszont ugyancsak ez a megjegyzés hívja fel a figyelmet arra a tényre is, hogy az eredeti példány a többivel együtt a Rákóczi-gyűjteményben szerepel. Ez utóbbi jegyzet újabb kételkedésre adott okot. Ekkor az Országos Széchényi Könyvtárba írtam, levelemben előadtam kételyeimet, hogy az eredeti példányról megjegyzett hajtogatási mód egyezik a nálam őrzött levél összehajtási módjával, valamint azt, hogy miért másoltatta volna valaki le ezt a Bottyán levelet a Vajdaságból, amikor semmiféle ide vonatkozó adatot nem tartalmaz. Végül arra kértem dr. Pajkossy György főosztályvezetőt, szíveskedjen kideríteni, megtalálható-e a gyűjteményben az eredeti levél. Hamarosan válasz érkezett levelemre:

»Igen tisztelt Doktor Úr,

Pajkossy György főosztályvezető továbbította Kézirattárunkhoz az Ön levelét, melyben Bottyán János Bercsényihez írott levele eredeti kéziratáról tudósít.

A Kézirattár birtokában van Thaly Kálmán kuruckori okmánygyűjteménye, a Fol. Hung. 1389. jelzetten, 32 kötetben, melyből 16 kötet különféle levéltárakból származó évről-évre csoportosított eredeti iratokat, 16 kötet nagyrészt másolatokat tartalmaz.

Az említett levél a gyűjteményben sem az 1705. év iratainál, sem a Bottyánra, illetve Bercsényire vonatkozó iratok között nem található. Bizonyosnak látszik, hogy Ön az eredeti példány birtokában van. Hogy azonban ez az irat még akkor került volna ki a gyűjteményből, amikor az Thalynál volt, vagy pedig már az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárából vészett el — még a kötetek lapszámozása előtt —, ma már nehéz lenne megállapítani.

Szíves közlését hálásan köszönjük. Hálásak lennénk azért is, ha esetlen módot találna arra, hogy az említett iratról xerox-másolatot kapjunk. Ugyanezt a kérést szeretném Önhöz intézni a levelében említett »régi kéziratok« vonatkozásában. Amennyiben ennek nincs valamilyen akadálya, köszönettel vennénk, ha a birtokában lévő jelentősebb magyar vonatkozású (nem levéltári gyűjtőkörbe tartozó) kéziratokról alkalomadtán valamilyen közlést vagy ismertetést kaphatnánk.

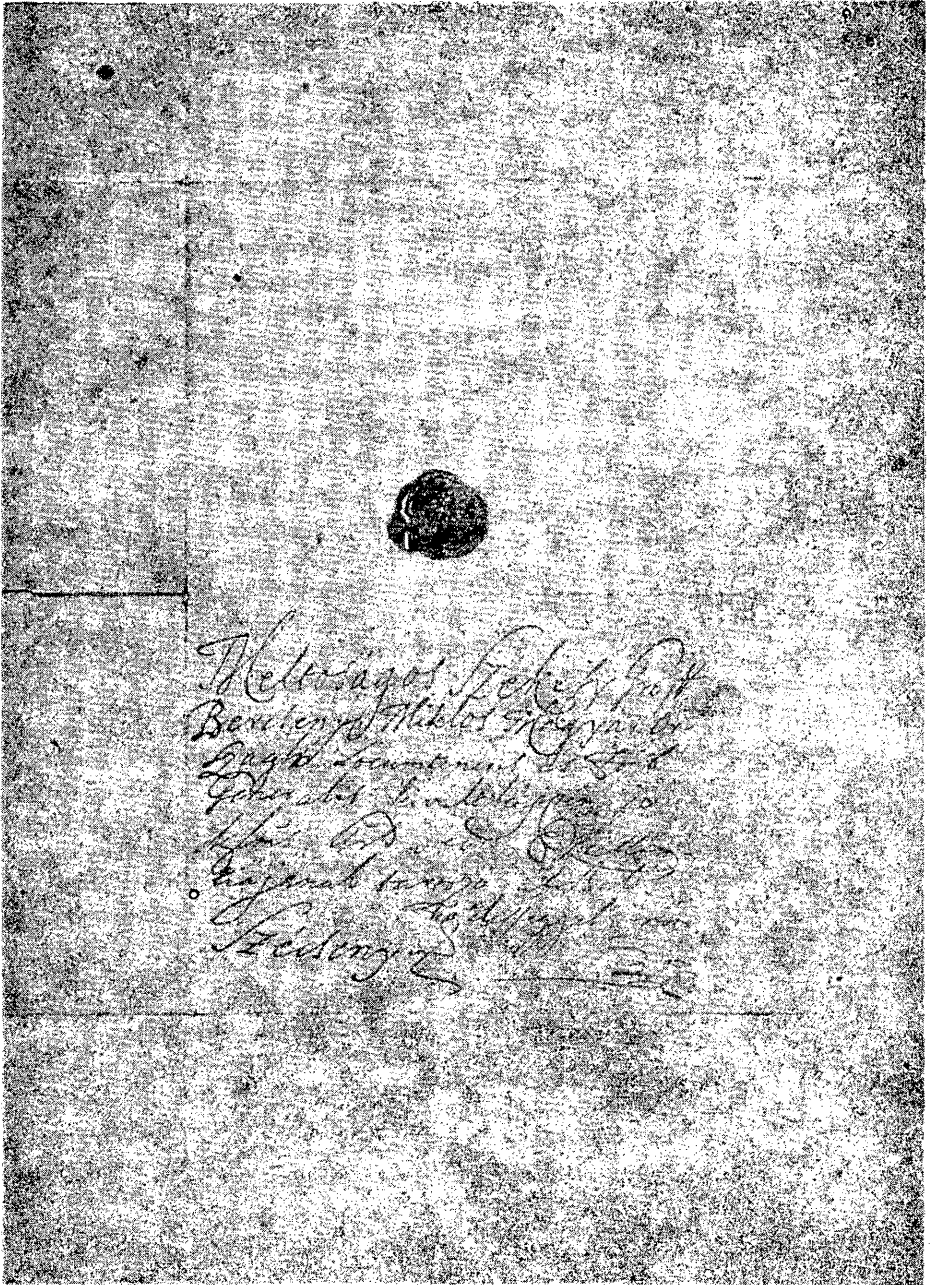
Köszönettel és őszinte nagyra-
becsüléssel:

Budapest, 1972. december 27.

V. dr. Windisch Éva
osztályvezető»

A régi iratok között talált Bottyán-levél tehát eredeti példány. Ezt még egyszer megerősítette dr. Pajkossy György is,¹ miután elküldtem az Országos Széchenyi Könyvtárba a róla készített másolatot. Hadd fűzzem hozzá még e kutatás történetéhez azt is, hogy hasztalan volna minden további kísérlet annak a kiderítésére, hogyan került a jugoszláviai Bácskába ez az értékes levél a gyűjteményből, mert az ajándékozó is közben elhaltak, s utódot sem hagytak maguk után. Jelenleg talán inkább az a legfontosabb, hogy ezt az eredeti példányt megóvjam mindennemű viszontagságtól, és megőrizsem az utókornak.

A levél írója, Bottyán János Esztergomban született az 1640-1645 közti években. Alig 18 éves, amikor megismerkedik a katonaelettel, a katonaságot tehát már serdülőkorában elkezd, s nem csoda, hogy mindhalálig áldozatkészen védelmezi hazáját. A »köznémesből egyedül saját erejével, jeles tehetségei és rettenhetetlen vitézségével, minden protectio nélkül vezénylő-tábornokká emelkedett Bottyán« (Thaly),² így a kuruc háborúk egyik legnépszerűbb, legkiemelkedőbb vezére lett, és az ország minden táján harcolt a török és tatár ellen.³ Hadi érdemeiről nem egy helyen olvashatunk. »Undt haben bey dieser Occasion unter Commando des Graffen Veterani, der Obrist St.-Coris, Graff Chiaiki, Paul Deak undt Botthian, Capitain von Gran, sambt Ihren untergebenen, wie ich nihct anderst sagen kann: sehr dapfer undt wohl gethan« — írja Bádeni Lajos őrnagy 1689. szeptember 3-án I. Lipót császárnak a Grabova és Batoosin (Szerbia) alatti ütközet után. (L. Röder: *Des Markgrafen Ludwig W. von Baden Feldzüge wider die Türken*. Karlsruhe, 1842. II., Urkunden 99. 100.) »Csak ez (Bottyán) megmaradjon s Eszterházy Antal, — semmi az többi« — írja gróf Bercsényi Miklós Rákóczinak a trencsényi harc után (Bercsényi 1708. szept. 1-én Visktól a fejedelemnek. Archivum Rákócziánium VI. 54.)

A címzés és a pecsét

II. Rákóczi Ferenc katonája bátorságát, ügyességét, vakmerőségét, igazságszeretetét és emberségét nem egyszer bizonyította be a harcmezőn.

Harciaságát tanúsítja Vak Bottyán neve is. Ugyanis az egyik csatában fél szemére megvakult. Hűséges vezére maradt Rákóczinak élete végéig. 1709-ben halt meg tarnaórsi táborában.

Thaly Kálmán huszonkét évi odaadó, fáradságos gyűjtéssel mintegy háromszáz Bottyán-levelet és körülbelül ugyanennyi más, Bottyánra vonatkozó iratot mentett meg az utókornak. »Egy eseménydús életpályát megvilágító e gazdag gyűjteményt én eredetileg Bottyánnak majdan tüzetes életrajzához szántam volt okmánytárul« — mondja a gyűjtemény előszavában. Ez a levél, amelynek eredetijét őrizzük, a 374. számú a kötetben. Tekintve, hogy csak egyetlen, azaz része a hatalmas gyűjteménynek, nincs szándékomban részletesen foglalkozni jelentőségével, értékével, irodalmi és nyelvi érdemeivel. Inkább csak szeretném felhívni a figyelmet legszembeütőbb vonásaira, azokra a kérdésekre, amelyek szükségesnek mutatkoznak tanulmányozásakor, s természetesen jellemzői lehetnek az egész gyűjteménynek, Bottyán levélírásának, stílusának, gondolkodásmódjának.

Bottyán János 1705-ben írta Ungvárról a levelet, vagy ahogyan a gyűjteményben szerepel: »Bottyán Bercsényinek«. A híres »sopronyi roham« (1706), a hadfelállításról nevezetes »igazi ütközet« (1706) és még jó néhány emlékezetes hadjárat következett e levél után, amely Bottyán nagyságát igazolja. Bár Rákóczi fejedelem helytartójához és fővezéréhez, gróf Bercsényi Miklóshoz nemcsak hadi kötelességei fűzték, hanem rokoni kapcsolatok is,⁴ a levél mindvégig hivatalos, azaz hadi, katonai dolgokról tudósít. Külső oldalán a címzés áll:

»Méltóságos Szekely Groff Bercsenyi Miklos Magyar Orszagh Locumtenens és főb Generalis kiváltképpen jó kgyllms Ura eő Excelentiajanak tartozó alazatos Tisztesseggel irám

Szécseny(en)(be)

(Aláírás)

Ezután a levél szövege, majd pedig az aláírás és a keltezés következik. Tulajdonképpen válaszról van szó, azaz Bercsényi Miklósnak válaszul Bottyán János.

A levél második oldala alig három sorból áll. Az aláírás után elég hosszú utóirat van, amely tartalmában független a levél szövegétől.

A levél betűhú olvasata:

Meltóságos Locumtenens főb Gralis kiváltképpen jo kgyllms Ura eő Excell;

Alazatosan szolgálók. Szokott alázatossággal egy más után szintin most veszem Excellentiad két rendbéli mlgos levelét, mit méltoztatik irnyi értem. A kire az Gyanóság vagyon, minden circumstantiak vilagosittyák, egyedül csak Balogh Istvan Uramra czéloznak, közönségessen is eő klmére gyanak(o)szunk. Az Ellenség most is Sopornynál fekszik infanteriája penig még Csallóközben vagyon, nem tudom micsoda hamis Ember tutta Excellentiadat informálni, hogy Emökéhez szállott volna, holott eszibe sincs, meg érdemelné azon hamissan portazo ember az akasztófát, tugya Excellentiad, hogy ha az föld alá menneis azon ellenség Táborá, én azontul meg irnám, kérem alazatosan Excellentiadat, az ollyatin hamis hírt hordozo ország remitőket büntesse, Tegnap az mi portasink az Ellenség futrasiro-sira csapván sokaig nagy puskázást tettek, mint succedalt, még arrol bizonyos hir(.)m nem jött, várom minden órán; arol is fogom azonnal Excellentiadat tudositanom. Az pinzt, ha tizenkét szekerral léssen is, Léva felé ide bizvást elhozhatnyi. Nitrára jöni mennyi szabadon lehet, az Commu-

Handwritten text in a cursive script, likely a letter or document. The text is dense and covers most of the page. The ink is dark and the paper appears aged and slightly textured. The handwriting is fluid and characteristic of the 18th or 19th century. The text is written in a single column, filling the page from top to bottom. The first few lines are more legible than the rest, which become increasingly difficult to read due to the cursive style and fading. The text appears to be a formal or semi-formal communication, possibly a letter of introduction or a report. The overall appearance is that of an old, well-preserved manuscript.

A levél első oldala

nikatiot mindenaap folytatom oda, Revaj Gáspár urt nem csak tudositom, de szüntelen biztatom is. Nevelkedni fog ezen kevés számu militianak szive, ha Excellentiad valamelly haddal felénk indul, kívánom hozza Jó Excell fris jó egessegg(?) Az alatt Az alatt is minémö intervenientiak lesznek naponkint azokrul informalom Excellentiadat el ne(m) mulatom. Kgyllms reflexiojab(an) ajalván magamat maradok Excellentiadnak

Mindenkori Alazatos Engedelmes Szolgája
Bottyán Janos

Datum Ungvar
15 Aug. 1705

Az utóirat betűhú olvasata:

PS az Istenertis kerem az penzt monnil hamarabb küldje hogy valamit adhassunk ezen mellettem livo hadnak mert bizon nem tarthatom az katonat igon sokik mindön nap. Garam melle es Verebel tajekjara ket izbonnis küldöttem az katonaságot güteni és ej esve veni de az kit hoznakis azonnal elszökik mert az lovat sem tu(d)(j)a mivel patkotatni az saras utba bizoni soha ani buval galibaval es niughatatlansagal nem voltam mint most vagiok en mindenekrol naponkit tudositom Nagisagodat

Formai szempontból Bottyán levelének a vizsgálata egyszerű, azonban stílusa, helyesírása, szókincse már jóval bonyolultabb. A három fő rész, azaz a fej, a törzs és a záró formula⁵ — kevés eltéréssel — megvan. Célja és hangneme a hivatalos levelek közé sorolja. Bár Bottyán is rangos katona, ezeket a sorokat a nálánál rangosabb Bercsényinek szánja, így az író és a címzett viszonya hivatalos. A következő adatokból szépen kiviláglik, mennyire becsüli Bottyán felettesét:

A megszólítások:

Excellentia: Excellentiajanak, Excell, Excellentiad, Excellentia-dat, Excellentiádat, Excellentiad, Excell, Excellentiadat, Excellentiadnak,
Összesen: 9

Locumtenens: Locumtenens, locumtenens.

Összesen: 2

Generalis: Generalis, Gralis.

Összesen: 2

Úr: Ura, Ura.

Összesen: 2

Nagyság: Nagisag

Összesen: 1

Gróf: Groff

Összesen: 1

A megszólítások összesen: 17.

A megszólítások jelzői:

Méltóságos: Méltóságos Székely Groff, méltóságos Locumtenens.

Összesen: 2

Kegyelmes: kgyllms Ura, kgyllms Ura.

Összesen: 2

F ő b b : főb Generalis, főb Gralis

Összesen: 2

J ó : Jó Excell.

Összesen: 1

A megszólítások jelzői összesen: 7.

Néha a jelzők halmozásával is találkozunk, mint pl.: kiváltképpen jó kgylms Ura.

Habár ortográfiai szempontból rendkívül érdekesnek bizonyul a kézirat, nincs módunkban egy ilyen jellegű teljes kiértékelésre, mert ehhez Bottyán többi levelének részletes tanulmányozása lenne szükséges. Így csupán néhány szembetűnő jelenségre hívhatjuk fel a figyelmet.

1. A magánhangzók időtartamának főbb jelölési problémái

á alázatossággal

á =
a katonat

é érdemelné

é =
e Meltóságos

í miltóztatik

í =
i tudatosittanom

ó Jó

ó =
o portazo

ő = ő minémő

ű = ü gyüteni

2. A mássalhangzók időtartamának főbb jelölési problémái

bb = b főbb

rr = r arol

ly = lly valamelly

n = nn izbennis

t = tt tudosittanom

Az írásmód tehát váltakozó. A magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának a jelölésében következetlenségek mutatkoznak, s ez feltételezhetően az »egyszerűsítő vagy hanyag írói magatartásnak« (Benkő: *A magyar irodalmi írásbeliség...* Bp. 1960., 116.) a következménye. Az ilyen-fajta írásmód, amint a szakirodalomban olvashatjuk, hosszú ideig eltart a magyar irodalmi írásbeliség kialakulásában is. Az időtartam-jelölési hagyományok mellett jelen van az ejtés szerinti írásmód is a levélben. Ez egyfelől a mássalhangzók hosszú ejtésénél tapasztalható, mint pl. *közön-ségessen*, másfelől pedig a mássalhangzó hangtörvények eseteiben mutat-
ható ki: *világosittyák, tutta*.

3. Ugyancsak említésre méltó az »is« kötőszó, illetve határozószó egybeírása az előtte álló kifejezéssel: *menneis, hoznakis*.

4. A nagybetűk használata sokszor indokolatlan: Gyanóság, Tábora, Tegnap, Ellenség.

Szókincs tekintetében érdemes vizsgálóra venni a XVIII. század elején használatos katonai kifejezéseket, a hadi élet szókincsét. Ebben az egyetlen kétoldalmi szövegben több mint tíz idegen eredetű szó található. Ezek közül is egyetlen az olasz, illetve francia eredetű, a többi mind latin: *Locumtenens, Generalis, Excelentia, circumstantia, infantéria, szukcedal, communicatio, militia, intervenientiak, reflexiojaban*.

Egyéb észrevételek:

1. Néhol jelentkezik még az »az« névelő használata: *az föld, az penzt, az saras*.

2. A főnévi igenév képzője is itt-ott »nyi« a »ni« helyett; mint pl. írnyi, elhozhatnyi.

3. Elég sok példa található a levélben az í-zésre is: *eszibe, lésznek, míltoztatik, szintin* stb.

Egyéb adatok, amelyek a levélíró címzethez való viszonyáról tanúskodnak:

Alazatos Tiszteliséggel, alazatosan szolgálok, szokott alázatossággal, kérem alazatosan, Alazatos Engedelmes Szolgája, ajálván magamat, méltóztatik írnyi.

A fent említett példák azt is bizonyítják, hogy Bottyán jól ismerte korának a hivatalos levelezési követelményeit, formáságait.

Akár a szókincset vizsgáljuk, akár a helyesírást, az egész levélre a rövidítési tendencia jellemző: *Grális, Excell., kímére, Kgylms.,* vagy *Istvan, akasztofát, jöni, fris, ajálván, arol*.

Itt-ott találkozunk a hasonulás jelölésével is: *vilagosíttyák, tutta, tuga*.

Egyes mássalhangzók megnyúlnak: *ollyatin, tudositanom, valamelly*.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy ez az egyetlen Bottyán-levél is tanulságos lehet valamennyiünk számára. Tartalmára nézve ugyan hadi ügyekről tudósít bennünket, de írójának nyelve inkább a beszélt nyelv stílusára emlékeztet. Bottyán magatartása feletteseivel szemben nagyon szépen kiviláglik a megszólításokból, a hivatalos levél formáságaiból. Érdemes volna alapos nyelvi, helyesírási és stilisztikai elemzés alá vetni valamennyi ránk maradt Bottyán-levelet.

J E G Y Z E T E K

Itt mondok köszönetet dr. Pajkossy Györgynek és Csáky né Sörös Piroskának szíves segítségéért.

1. »Mellékelten megküldöm a Bottyán—Bercsényi-levélpublikáció másolatát. Köszönettel vette kéziratárunk a kéziratról küldött kitűnő fényképeket. Nyilvánvalóan az eredeti levélről van szó.« — Részlet dr. Pajkossy György 1973. április 9-én keltezett leveléből.
2. Archivum Rákócziánum. II. Rákóczi Ferenc Levéltára IX. Budapest, 1883. 8.
3. »Bottyán ugyanis 1657-től 1699-ig részt vón a Dunántúl, Dunáninnét, Drávántúl s Szerbiában, Bulgáriában a törökök és tatárok ellen vívott győzelmes nagy harcok s ostromokban...« Uo. 10.
4. »A vérség így volt: gr. Forgách György érsekújvári vice-generalis nőül bírta gr Rechberg-Rothenlöven Mária-Erzsébetet, kitől született Farkas nevű fia. Forgách György ifjan elhunyván: özvegyét báró, később gróf id. Bercsényi Miklós tábornok vette el, kiknek fiok vala ifjabb gr. Bercsényi Miklós; a ki tehát Forgách Farkasnak anyúl való testvére. Forgách Farkasnak b. Révay Eleonórától született leányát, Juliánát pedig — vagyis Bercsényi Miklós unokahúgát — Bottyán János tábornok vezette oltárhoz.« Uo. 29.
5. »Formájára nézve a levél általában három fő részre tagolódik: 1. fej, 2. törzs, 3. záró formula.« *Nyelvtan — Stílus — Szónoklás*. Budapest, 1960. 68.